

PROFESOR PhDr. ZDENĚK MATĚJČEK, CSc. ZEMŘEL

JIRÍ DUNOVSKÝ – MILAN KUČERA

Professor Zdeněk Matějček died

The authors of this report on the death of Prof. Zdeněk Matějček review the life work of the co-father of child clinical psychology in the Czech Republic. Prof. Matějček worked in children's homes and children's mental hospitals and from this angle he was concerned with the basic needs of children – in particular psychological and emotional – and their interests. He significantly influenced the universal endeavour to improve the care and upbringing of children in the Czech Republic.

Demografie, 2004, 46: 32–46

Významná osobnost české psychologie, spoluzakladatel jejího oboru – dětské klinické psychologie, vědec, vysokoškolský učitel a humanista, *profesor Zdeněk Matějček* (16. srpna 1922) dne 26. října 2004 zemřel ve věku 82 let.

Za svůj dlouhý pracovní život vyšetřil, léčil a pomáhal téměř 40 tisícům dětí a jejich rodinám. Daleko více lidí – prakticky několik generací – však ovlivnil svým působením v médiích ve všeobecném úsilí o zlepšení péče o děti a jejich výchovu, o náležitě uspokojování jejich základních potřeb – především psychických a citových, o prosazování zájmu o každé dítě. Zvláštní pozornost věnoval dětem postiženým, opuštěným, zanedbávaným. Napsal neobyčejné množství článků a sdělení, nescíslněkrát vystoupil v rozhlase a televizi, v nejrůznějších besedách a přednáškách (a to i v nejzapadlejších místech), v několika filmech – vždy s významným dopadem na veřejnost. Napsal řadu vědecko-populárních knih a publikací, v nichž upozorňoval na nejrůznější situace a problémy v péči o dítě a jak se v nich vyznat a jak je řešit.

V celém tomto úsilí vycházel ze svých poznatků získaných při sledování a hodnocení vývoje dětí v dětských domovech. Po promoci v roce 1949 nastoupil totiž do Sociodiagnostického ústavu přeměněného na *Dětské psychiatrické oddělení Krajského ústavu národního zdraví Středočeského kraje*. Tam ve spolupráci s *prof. dr. Langmeierem* hodnotili tyto poznatky a vyvodili z nich významné závěry. Uveřejnili je v knize **Psychická deprivace v dětství** (1963), v níž definovali a utřídili základní psychologické potřeby dítěte a popsali klinické důsledky jejich nedostatečného uspokojování v současnosti a hlavně v budoucnosti. Mimořádný důraz přitom přisuzovali významu rodiny – a to jak v pozitivní, tak i negativní rovině (jestliže nenaplnila náležitě své funkce či dokonce ubližovala a zneužívala je). V takových situacích je nutné umístit dítě mimo ni, nejčastěji do některé z forem náhradní rodinné péče. Spolu s *J. Langmeierem* a *J. Kochem* v té době uveřejnili také návrh nového systému péče o děti mimo rodinu, který není dodnes zcela realizován. Svou teoretickou a publikační činností také významnou měrou ovlivnil tehdejší diskusi o existenci, funkcích a významu rodiny i v „budoucí komunistické společnosti“: prokázal, že jen v pevné funkční rodině je možné vytvořit příznivé prostředí pro péči o děti a jejich výchovu.

Tehdy se prof. Matějček spolu s primářkou *Damborskou* a režisérem *Goldbergrem* podílel na filmu **Děti bez lásky**. Ten neobyčejně příznivě zapůsobil na naši veřejnost ve smyslu rodinné péče o děti a nebezpečí z její nedostatečnosti či poruch. Současně omezil tehdejší oficiální ideologické odmítání prvořadého významu rodiny v životě jedince a společnosti, což se promítlo přímo do znění zákona o rodině. Uvedená kniha byla vydána třikrát česky a byla přeložena do angličtiny, ruštiny a němčiny. Film byl převezen do angličtiny a němčiny.

V roce 1969 přešel prof. Matějček do *Institutu pro další vzdělávání lékařů*, kde působil až do roku 1991. Rozvíjel tam dále nejen svou výzkumnou a vědeckou práci, ale hlavně práci pedagogickou. Značně v tomto duchu ovlivnil několik generací dětských lékařů, zvláště budoucích primářů. Zde také v externí a posléze interní spolupráci s *doc. Dytrychem* a dalšími založil neobyčejně seriózně několik výzkumných kohort dětí různě ohrožených a postižených, jež pak dlouhodobě sledoval. Získané poznatky vyhodnocoval a u nás i v zahraničí s velkým ohlasem publikoval. Šlo o děti vyrůstající od samého narození v ústavech, dále o děti z SOS dětských vesniček, z individuální pěstounské péče, o děti z rozvedených manželství a také o děti narozené z těhotenství po dvojnásobném odmítnutí žádosti matky o interrupci („nechtěné děti“), aj. Dnes je již řada sledovaných „dětí“ čtyřicetiletých. Pro závažnost získaných znalostí o jejich stavu a vývoji lze předpokládat, že vedení Psychiatrického centra, kde prof. Matějček do konce svého života pracoval, bude v dalším sledování těchto již dospělých dětí pokračovat.

Profesor Matějček vynikal mimo jiné jednou zvláštností. Jako psycholog promítal do své disciplíny i jiné obory, především biologii a medicínu a dále pak celou řadu dalších, angažujících se v péči o dítě. Jedním z nich se stala právě demografie. V pozadí řady studií prof. Matějčka byly různé demografické údaje – jak publikované, ale spíše častěji vyžadované historické a aktuální nápočty, odhady a prognostické výhledy, z dat sčítání i pohybu obyvatelstva. Nebyly zpravidla citovány, sloužily ke kvantifikaci některých charakteristik nebo jejich objasnění, ale poznáváme je v různých studiích o rodinách a dětech v nich. Tak se velmi aktivně podílel na vytvoření vskutku interdisciplinární práce a tak také svou vlastní disciplínu chápal.

Prof. Matějček měl velký citový vztah k charitativní práci a péči o děti ve zvláště obtížných situacích. Ten promítal do soustavné podpory nejenom finanční, ale i odborné a expertizní. Největší zájem projevil v tomto směru při zakládání a činnosti SOS dětských vesniček u nás a nyní pak v práci nadace Bariéry.

Ač nebyl nikdy kmenovým pracovníkem katedry psychologie Filozofické fakulty UK, mnoha jejím studentům přednášel – přicházeli k němu na stáže a řadě z nich byl vlídným, ale náročným vedoucím jejich diplomových a dizertačních prací. A to byl jistě jeden z důvodů, proč pro absolventy psychologie FF UK založil svou nadaci, z níž jsou jejich nejlepší diplomové práce odměňovány.

Nelze zde uvést vše, čím prof. Matějček byl a co vykonal pro naši péči o dítě – a to nikoli jen pro dětskou psychologii, ale pro celou řadu na ní zúčastněných disciplín. Prof. Matějček se významným způsobem podílel na zušlechťování vztahu naší společnosti k dítěti a jeho rodině. Jeho dílo a život jsou významnými ukazateli na otevřených cestách vedoucích k dobru a prospěchu každého dítěte. A nikoli jen k němu.

Se svou celoživotní prací se prof. Matějček rozloučil symbolicky – knihou **Psychologické eseje (z konce kariéry)**¹⁾. V její předmluvě napsal: „Je to vskutku už jen dovětek za mou předchozí poměrně dlouhou psychologickou kariérou“. Kdo nezná starší Matějčkovy práce, ať se začte alespoň do této poslední. Poznává tak zaměření jeho životního díla. Přetiskujeme z ní s laskavým souhlasem nakladatele dvě kapitoly důležité především pro demografy – **Proč nechtějí děti a Volný svazek – a co děti?**²⁾

¹⁾ Matějček, Zdeněk. *Psychologické eseje (z konce kariéry)*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2004, 212 s., 220 Kč.

²⁾ Tamtéž, kapitoly *Proč nechtějí děti? a Volný svazek – a co děti?*, s. 165–181.